

Особливості структури активів і пасивів недержавних пенсійних фондів та їх відображення в економічному балансі.

Розглянуто особливості структури активів НПФ, пасивів та розроблено схему умовного балансу, що враховує регуляторні обмеження стосовно складу активів і пасивів НПФ

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди (НПФ), пенсійні активи, пенсійні кошти, чисті активи, пасиви, баланс.

Постановка проблеми. Законодавство України про недержавне пенсійне забезпечення оперує термінами «пенсійні активи», «пенсійні кошти», «активи», в деяких випадках ототожнюючи їх. Затверджена форма балансу достатньо інформативна для користувачів фінансової звітності підприємств, але ця ж форма не надає можливості оцінити дійсну структуру активів недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ). Це означає, що поняття «активи пенсійних фондів» мають специфічну структуру, для розкриття якої виникає потреба у складанні інших форм звітності. Додаткові звітні форми обтяжують роботу адміністраторам НПФ, збільшуючи витрати фонду по обслуговуванню пенсійних продуктів. Підхід до побудови звіту «Баланс» для недержавних пенсійних фондів, повинен враховувати особливості їх формування, тобто забезпечувати інформаційну та економічну відповідність пенсійних активів пенсійним пасивам. В цьому питанні існує пряма залежить від інвестиційної політики фонду. **Метою** нашого дослідження є аналіз особливостей структури активів НПФ, джерел їх формування (пасивів) та розроблення схеми балансу, яка б відповідала інформаційним потребам користувачів

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням юридичних особливостей терміну «пенсійні активи» присвячені роботи Вітки Ю.[4]. Харрис Л. [5] застосував портфельний підхід до аналізу активів та пасивів інвесторів, оскільки вірно вважав їх невід'ємною складовою сукупного портфеля, який можна побудувати у вигляді балансу. Спираючись на ці розробки, ми спробуємо скласти власну типову структуру умовного балансу

НПФ.

Виклад основного матеріалу. Згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1] (16.07.1999 № 996-XIV) *активи* – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому. «Оскільки пенсійні фонди створюються з метою збереження та накопичення ресурсів для забезпечення майбутніх пенсійних виплат, то визначення терміну «активи недержавних пенсійних фондів» потребує певного уточнення»[4]. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» пенсійні активи – це активи пенсійного фонду, страхової організації, банківської установи, сформовані відповідно до цього Закону, за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати. Визначення «пенсійним активам» також наводиться у ч. 3 ст. 6 цього Закону: активи пенсійного фонду (пенсійні активи) формуються за рахунок внесків до пенсійного фонду (пенсійних внесків) та прибутку (збитку) від інвестування пенсійних внесків.

«Згідно зі ст. 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» *пенсійні кошти* - це сума зобов'язань у грошовому виразі пенсійного фонду перед його учасниками, страхової організації перед застрахованими особами згідно з договорами страхування довічної пенсії або банківської установи перед вкладниками, які відкрили пенсійні депозитні рахунки. Зі ч. 3 ст. 7 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» випливає, що *пенсійні кошти* являють собою пенсійні внески, що сплачені на користь учасників фонду, та розподілений на користь учасників фонду прибуток (збиток).» Таким чином, хоча визначення «пенсійних активів» і «пенсійних коштів» є різними, на думку фахівців [4], ці поняття за змістом є тотожними.

Поняття «активи» визначено у ч. 3 ст. 6 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [2]: *активи* пенсійного фонду (пенсійні активи) формуються за рахунок внесків до пенсійного фонду (пенсійних внесків) та прибутку (збитку) від інвестування пенсійних внесків. Часткове розкриття

поняття «активи» міститься у ч. 1 ст. 47 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», відповідно до якої до складу активів пенсійного фонду належать: активи в грошових коштах; активи в цінних паперах; інші активи згідно із законодавством. Слід мати на увазі, що незважаючи на те, що активи у процесі інвестування можуть перебувати у формі різних об'єктів інвестування (цінних паперів, об'єктів нерухомого майна, грошових коштів тощо), вони завжди мають грошове вираження і обліковуються на індивідуальних пенсійних рахунках учасників НПФ. У законодавстві України зазначені терміни вживаються не завжди послідовно. В нашій роботі під «активами» чи «пенсійними активами» розуміються грошові кошти учасників НПФ, вкладені в різноманітні фінансові інструменти.

Здійснюючи аналіз управління активами пенсійних фондів, треба враховувати, що будь-які активи мають джерела їх формування – пасиви. Харрис Л.[5], застосовуючи портфельний підхід до розроблення теорії грошей, зазначив, що крім звичайних активів «особа має «від'ємні активи» або пасиви... Ці активи і пасиви співставні». Він розглядав їх як невід'ємну складову сукупного портфеля, який можна побудувати у вигляді балансу.

Ми, користуючись даними балансів різних НПФ за 2005-2007 рр., представленими на сайті Держфінпослуг, та посилаючись на теорію Харрися, спробували проаналізувати типову структуру портфеля середньостатистичного НПФ. Підхід до побудови звіту «Баланс» для недержавних пенсійних фондів, як і для інших господарських суб'єктів, відповідає вимогам Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» [3](Наказ МФУ від 31.03. 99 р. № 87). На нашу думку типова форма звіту не дає можливості отримати повну інформацію користувачу про склад активів і пасивів НПФ. Фактично інформація про розміщення грошових коштів учасників пенсійного фонду представлена переважно у двох рядках звіту: 045 «Інші фінансові інвестиції» та 230 «Грошові кошти та еквіваленти у національній валюті» відповідних розділів I «Необоротні активи» та II «Оборотні активи». Для НПФ з більшими обсягами активів, ця інформація може доповнюватися рядками 130, 131

«Основні засоби» та 190 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів», що може свідчити про більшу їх диверсифікацію. Проте відображеної інформації недостатньо для того, щоб отримати уявлення про структуру сукупного портфеля фонду. На підставі наведених даних ми лише можемо зробити висновки, що період 2005-2007 рр. – це період накопичення недержавними пенсійними фондами ресурсів у вигляді грошових коштів на банківських рахунках, оскільки для виходу на фондовий ринок та інвестування в інші інструменти (переважно в акції, облігації та об'єкти нерухомості) потрібен їх значний обсяг. Також, на нашу думку, затверджена форма балансу підходить для підприємств, але не дає змоги оцінити дійсну структуру активів пенсійних фондів. Це означає, що поняття «активи пенсійних фондів» мають специфічну структуру, яка потребує інших форм звітності.

Історичним прикладом важливості повного відображення інформації про відповідність (баланс) пенсійних активів пенсійним пасивам слугує директива FAS 87, прийнята в 1986 році американською Палатою стандартів бухгалтерського обліку фінансової діяльності [6, стр. 467]. В свій час ця директива призвела до зміни інвестиційної філософії пенсійних фондів. З'явився новий термін «пенсійна надбавка» (різниця між сумою пенсійних активів та пасивів), який спонукав компанії посилити контроль за прибутком пенсійних фондів шляхом створення відповідним чином структурованого портфелю активів. В наслідок введення FAS 87 з'явилося доволі багато складних стратегій, що обмежують коливання пенсійної надбавки. Для їх реалізації довелося суттєво обмежити інвестиції пенсійних фондів в звичайні акції і більше вкладати в цінні папери з фіксованим доходом - облігації. Ця тактика зберігається то теперішнього часу.

Користуючись нормативними актами, що регулюють діяльність недержавних пенсійних фондів [2], ми розробили структуру умовного балансу, врахувавши регуляторні обмеження стосовно складу активів і пасивів НПФ (табл. 1). Більш детальні данні про набір інвестиційних інструментів у сукупному портфелі фондів можна отримати зі звіту «Відомості про об'єкти

інвестування активів пенсійного фонду та зміни чистої вартості активів і чистої вартості одиниці пенсійних внесків». У цьому звіті представлена інформація про склад пенсійних активів в межах дозволених законодавством. Перелік цих активів визначається Законом «Про НПФ» та інвестиційною декларацією самого фонду, зареєстрованою у Держфінпослуг. Дозволені вітчизняним законодавством напрями інвестування пенсійних активів регламентуються статтею 49 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [2].

Таблиця 1. Схема умовного балансу недержавного пенсійного фонду

Актив	Пасив
Внутрішні державні облігації Зовнішні державні облігації Банківські депозитні рахунки	Зобов'язання перед учасниками Адміністративні витрати: - <i>оплата послуг адміністратора (ВНПФ – 6 %, КНПФ і ПНПФ – 5% від суми пенсійних внесків);</i> - <i>оплата послуг зберігача (0,5 % пенсійних активів);</i> - <i>винагорода особі, що здійснює управління активами (4,2 % пенсійних активів)</i> - <i>винагорода аудитора (за домовленістю);</i> - <i>оплата послуг торговців цінними паперами та ін. посередників;</i> - <i>оплата витрат на перереєстрацію прав власності;</i> - <i>оплата послуг осіб, які надають НПФ консультації та (або) агентські послуги;</i> - <i>інші виплати, передбачені Законом України «Про НПЗ»</i>
Муніципальні облігації	
Корпоративні облігації	
Іпотечні цінні папери	
Об'єкти нерухомості	
Банківські метали	
Закордонні інвестиції	
Сукупна сума активів	
	Чисті активи (сукупна сума активів мінус сукупна сума пасивів)

Структура інвестиційного портфелю за Харрісом має ту особливість, що його баланс урівноважується різницею між активами і пасивами інвестора. Харріс означив її як «чисті активи» (або «чисте багатство»). В запропонованій нами схемі використовується показник «чиста вартість активів пенсійного фонду», що є відповідним визначеному Харрісом показнику «чистого багатства» та розраховується в звітності НПФ. Це різниця між вартістю активів пенсійного фонду на день проведення підрахунку та загальною сумою

зобов'язань пенсійного фонду, що підлягають виконанню на день проведення підрахунку. Оскільки активи повинні повністю покривати зобов'язання фонду, то цей показник повинен знаходитись у правій стороні балансу (зі сторони пасивів). У випадках, коли загальна сума пасивів перевищує значення суми його активів, цей показник переміщується у ліву частину балансу. Така ситуація може бути пов'язана з ускладненням стану на фондовому ринку або, навіть, фазою економічного циклу – головними зовнішніми чинниками, що впливають на сучасний фінансовий стан пенсійних фондів.

Висновки. Зважаючи на функціональне призначення пенсійних фондів, активи та пасиви мають ряд особливостей:

1) активи НПФ можуть перебувати у формі різних об'єктів інвестування (цінних паперів, об'єктів нерухомого майна, грошових коштів тощо);

2) активи завжди мають грошове вираження і обліковуються на індивідуальних пенсійних рахунках учасників НПФ;

3) пасиви формуються у чітко визначених напрямках: зобов'язання перед учасниками та адміністративні витрати, які мають обмеження за кожною статтею.

Проте специфічність структури активів і пасивів обумовлює потребу у використанні додаткових форм звітності. Типова форма балансу не дає можливості отримати повну інформацію користувачу про склад активів і пасивів НПФ. Запропонована нами структура умовного балансу враховує регуляторні обмеження стосовно складу активів і пасивів НПФ і дає можливість отримати повне уявлення користувачам про їх структуру..

Література.

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV [за станом на 30 березня 2009 р.] // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>

2. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09 липня 2003 р. № 1058-IV) [за станом на 30 березня 2009 р.] // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку «Баланс» : наказ Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. № 87 // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0396-99>
4. Вітка, Ю. В. Цивільно-правові аспекти управління активами у сфері недержавного пенсійного забезпечення / Ю. Вітка // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV53_2006_law/25_vitka_yuv.pdf
5. Харрис, Л. Денежная теория [Текст] : пер. с англ./ общ. ред. и вступ. ст. В. М. Усоскина. – М. : Прогресс, 1990. – 750 с. – ISBN 5-01-001069-0.
6. Шарп В. Инвестиции [Текст] / У. Ф. Шарп, Г. Дж. Александер, Дж. В. Бэйли. – М.: Инфра-М – НФПК, 1997. – 1024 с. – ISBN 5-86225-455-2.

Мелешко, О.В. Особливості структури активів і пасивів недержавних пенсійних фондів та їх відображення в економічному балансі [Текст] / О.В. Мелешко // Економіка: проблеми теорії та практики: міжвузівський зб. наук. праць / ДНУ.- Дніпропетровськ, 2009.- Т. 250, Вип. 5. - С. 1147-1151.